

KATARZYNA PIETRUSZYŃSKA*

Upowszechnianie nauki – czego Polacy oczekują od naukowców i popularyzatorów?

W polskim środowisku naukowym coraz bardziej powszechne jest przekonanie, że regularne komunikowanie się ze społeczeństwem i informowanie o postępach nauki jest naturalną kontynuacją pracy badawczej. Decydując o tym, jakie formy upowszechniania stosować, do jakiej grupy odbiorców skierować przekaz i jak go zbudować, warto zastanowić się, jakie są społeczne potrzeby w tym zakresie: czy Polacy interesują się nauką, z jakich źródeł informacji o nauce korzystają najchętniej i jak postrzegają problem zaangażowania naukowców w komunikowanie ze społeczeństwem. Aby znaleźć odpowiedzi na te pytania, Ośrodek Przetwarzania Informacji zrealizował badanie opinii odbiorców upowszechniania nauki. Badanie przeprowadzono we wrześniu 2005 r., równoległe w dwóch grupach respondentów: na ogólnopolskiej próbie, reprezentatywnej dla dorosłej (15-75 lat) populacji Polaków¹, oraz na celowej próbie publiczności IX Warszawskiego Festiwalu Nauki². Interesujące są zarówno wyniki uzyskane niezależnie w obu grupach, jak i porównanie zachowań i oczekiwań deklarowanych przez „zwykłych obywateli” i publiczność festiwalową, czyli osoby najbardziej zainteresowane nauką i aktywnie poszukujące informacji na jej temat.

Zainteresowanie współczesną nauką i stopień poinformowania o nauce

Respondentów zapytano, w jakim stopniu są zainteresowani informacjami o współczesnej nauce (najnowszych odkryciach, problemach badawczych, wydarzeniach naukowych) oraz czy czują się odpowiednio informowani o współczesnej nauce. Z odpowiedzi wynika, że zainteresowanie współczesną nauką deklaruje ponad połowa polskiego społeczeństwa, w tym 43% jest zainteresowanych w średnim stopniu, a 11% jest bardzo zainteresowanych. Nie dziwi fakt, że wśród uczestników Festiwalu Nauki zaintereso-

* Katarzyna Pietruszyńska, Ośrodek Przetwarzania Informacji, Warszawa.

¹ Badanie na zlecenie OPI przeprowadził instytut badawczy SMG/KRC metodą Capibus – bezpośrednich wywiadów ankieterskich w domach respondentów, $N=1010$.

² Badanie przeprowadziło OPI metodą bezpośrednich wywiadów ankieterskich przed imprezami festiwalowymi (14 imprez o zróżnicowanej tematyce), $N=350$. W obu badaniach posłużono się tym samym standardowym kwestionariuszem ankiety.

wanie wyraziła prawie cała badana grupa (96%, w tym 51% bardzo zainteresowanych), wydaje się natomiast, że i wynik uzyskany w grupie „zwykłych obywateli” należy uznać za zachęcający. Co ciekawe, w obu grupach jest znaczny odsetek osób, które czują się niedoinformowane na temat współczesnej nauki (31% ogółu społeczeństwa i 29% publiczności festiwalowej). Zazwyczaj badani czują się jedynie średnio poinformowani (40% ogółu społeczeństwa i 50% uczestników FN), a tylko 10% polskiego społeczeństwa i 16% uczestników FN uważa, że są dobrze poinformowani o tym, co dzieje się w nauce. Wyraźnie wskazuje to na potrzebę intensywniejszego kierowania informacją o nauce do obu grup.

Źródła informacji o nauce

Badanych zapytano, z jakich źródeł informacji o nauce i jak często korzystali w ciągu ostatniego roku. Okazuje się, że między obiema grupami występują znaczne różnice w wykorzystywaniu poszczególnych źródeł. I tak dla ogółu społeczeństwa najważniejszym źródłem informacji o współczesnej nauce są programy edukacyjne nadawane w telewizji (w ciągu ostatniego roku korzystało z nich 63% badanych). Generalnie najczęściej badani czerpią informacje na temat nauki z mass mediów: z telewizji, prasy – przede wszystkim codziennej (48%), ale też czasopism społeczno-politycznych (37%) i popularnonaukowych (34%) oraz radia (33%). Mniej niż ¼ regularnie lub sporadycznie odwiedza muzea i wystawy nauki i techniki oraz szuka informacji o nauce w Internecie (na portalach, forach i czatach oraz stronach internetowych instytucji naukowych). Małe znaczenie mają inne źródła: wykłady otwarte (11%), imprezy typu Festiwal Nauki, Piknik Naukowy (9%), dni otwarte w instytucjach naukowych (8%), kawiarnie naukowe (7%), Akademicka Telewizja Naukowa (7%) czy Uniwersytety Trzeciego Wieku (6%). W tej grupie widać zatem wyraźną zależność między masowością kanałów przekazu informacji o nauce a stopniem ich wykorzystywania.

Uczestnicy Festiwalu Nauki znacznie intensywniej wykorzystują wszystkie źródła informacji o nauce. Ponad 70% tej grupy w ciągu ostatniego roku korzystało regularnie lub sporadycznie z tak różnorodnych źródeł, jak prasa codzienna (94%), czasopisma społeczno-polityczne (89%), telewizja (88%), muzea i wystawy nauki i techniki (87%), Festiwal Nauki i podobne imprezy (83%), strony internetowe instytucji naukowych (77%), portale internetowe, fora, czaty (76%), wykłady otwarte w instytucjach naukowych (72%), czasopisma popularnonaukowe (71%). Połowa badanych z tej grupy uczestniczy w dniach otwartych w instytucjach naukowych i słucha audycji radiowych poświęconych nauce, 34% bierze udział w kawiarniach naukowych i debatach o nauce, 16% korzysta z ATvN, a 9% – z Uniwersytetów Trzeciego Wieku. Źródłami wykorzystywanymi najczęściej w sposób regularny są czasopisma społeczno-polityczne, prasa codzienna, telewizja, portale internetowe oraz Festiwal Nauki i podobne masowe imprezy popularnonaukowe.

W tej grupie widoczna jest zatem nie tylko duża intensywność korzystania z informacji o nauce, ale także różnorodność wykorzystywanych źródeł informacji i tendencja do korzystania także z tych form upowszechniania nauki, które wymagają od odbiorcy inicjatywy i aktywnego zaangażowania (muzea, imprezy festiwalowe, strony internetowe, wykłady otwarte, dni otwarte).

Ocena poszczególnych źródeł informacji o nauce

Ocena poszczególnych źródeł, dokonana przez te osoby, które korzystały z nich przynajmniej sporadycznie w ciągu ostatniego roku, przyniosła zbliżone wyniki w obu badanych grupach. Badani oceniają jakość źródeł w sposób dość zrównoważony – najczęściej jako dobre i dostateczne, bardzo rzadko jako wybitne i niezadowalające.

Jako najlepsze źródło informacji o nauce oceniono czasopisma popularnonaukowe (67% odpowiedzi wybitne i dobre wśród ogółu społeczeństwa, 83% w grupie odbiorców FN). Badani z obu grup wysoko ocenili także czasopisma społeczno-polityczne (63% i 67%) oraz telewizję (po 61%). Kolejnym wysoko ocenianym medium jest Internet, przy czym publiczność festiwalowa jest nieco bardziej wymagająca wobec treści prezentowanych na portalach. W próbie ogółu społeczeństwa nieco gorsze oceny otrzymały muzea i wystawy nauki i techniki (59%) oraz dni otwarte w instytucjach naukowych (57%) i wykłady otwarte (46%), ale uczestnicy Festiwalu Nauki ocenili je znacznie wyżej (68%, 64% i 63%). Podobnie sam Festiwal Nauki został oceniony dużo lepiej w grupie publiczności festiwalowej (42% ocen „wybitny” i „dobry” w grupie reprezentatywnej dla ogółu społeczeństwa, 82% – wśród uczestników FN).

Najmniej ocen pozytywnych otrzymały takie formy, jak prasa codzienna (47% i 40%) i kawiarnie naukowe (44% i 48%). Natomiast najwięcej ocen zdecydowanie krytycznych dotyczyło artykułów w prasie codziennej (7% i 12%) oraz radia (po 6%), co wskazuje na potrzebę podnoszenia poziomu (i widoczności) upowszechniania nauki w tych mediach.

Najbardziej wartościowe formy kontaktu z naukowcami

Także odpowiedzi na pytanie o to, jakie formy kontaktu z naukowcami badani uważają za najbardziej wartościowe, znacznie różnią się w obu grupach. Badani z próby reprezentatywnej dla ogółu społeczeństwa wyraźnie wyżej cenią pośrednie niż bezpośrednie formy kontaktu z naukowcami, preferując „spotkania” z nauką za pośrednictwem mediów. Zdecydowanie najważniejszą formą kontaktu są wg tej grupy programy radiowe i telewizyjne – twierdzi tak ponad połowa badanych. Jedna trzecia najbardziej ceni artykuły w prasie, a jedynie dla jednej czwartej tej grupy najbardziej wartościowe są bezpośrednie spotkania z naukowcami. 20% wymieniło pytania do ekspertów w mediach, 18% – wykłady otwarte, 15% – dyskusje z udziałem publiczności o kierunkach ba-

dań i przyszłości nauki, a tylko co dziesiąty – dni otwarte w instytucjach naukowych, spotkania w trakcie Festiwalu Nauki i podobnych imprez oraz interaktywne portale internetowe.

Badani uczestnicy Festiwalu Nauki dużo częściej niż ogół społeczeństwa jako najbardziej wartościowe wskazywali bezpośrednie formy kontaktu (Festiwal Nauki – 63%, wykłady otwarte – 43%, możliwość bezpośredniego spotkania i rozmowy – 38%, dni otwarte w instytucjach naukowych – 26%, dyskusja z udziałem publiczności o przyszłości nauki – 20%). Artykuły w prasie są bardzo wartościową formą także dla tej grupy (39% wskazań), natomiast programy radiowe i telewizyjne zostały wymienione jedynie przez 21%, a pytania do eksperta w mediach – przez 15% badanych z tej grupy.

Podsumowując przedstawione dotychczas wyniki, widzimy, że przy znacznym udziale osób zainteresowanych nauką i tych, które życzyłyby sobie otrzymywać więcej informacji na temat nauki w obu badanych grupach, występują znaczne różnice między tymi grupami w preferencjach co do form kontaktu z nauką i naukowcami oraz w wykorzystywaniu poszczególnych źródeł informacji o nauce. Spójrzmy, czy takie różnice będą widoczne także w opiniach badanych na temat polskiej nauki i naukowców.

Opinie o polskiej nauce

Badanym przedstawiono szereg stwierdzeń na temat kompetencji polskich naukowców, ich osiągnięć badawczych, warunków pracy naukowej, zaangażowania naukowców w dialog ze społeczeństwem oraz finansowania nauki i poproszono ich o wskazanie, czy zgadzają się, czy też nie zgadzają z tymi stwierdzeniami. Z zebranych opinii wynika następujący obraz polskiej nauki: przede wszystkim potwierdza się to, że polska nauka jest niedofinansowana, a jednocześnie społeczeństwo widzi sens przeznaczania większych środków finansowych na jej rozwój – 81% ogółu społeczeństwa i 94% uczestników Festiwalu uważa, że powinno się zwiększyć nakłady finansowe na polską naukę. Druga wyraźna cecha to wizerunek polskiego naukowca nieustępującego naukowcom zagranicznym – badani uważają, że polscy naukowcy zarówno wiedzą, jak i osiągnięciami dorównują swoim zagranicznym kolegom, zazwyczaj też zgadzają się z opinią, że naukowcy cieszą się dużym szacunkiem w polskim społeczeństwie (51% i 56%).

Badani natomiast nie uważają, że w Polsce są warunki, żeby uprawiać naukę na światowym poziomie (zgadza się z tym stwierdzeniem jedynie 36% próby reprezentatywnej i 17% uczestników FN), że informacje o polskiej nauce często pojawiają się w mediach masowych (odpowiednio 32% i 21%) ani że naukowcy poświęcają wystarczająco dużo uwagi na komunikowanie się ze społeczeństwem (22% i 12%). O ile badani z próby ogółu społeczeństwa w średnim stopniu zgadzają się z opiniami, że polska nauka jest nowoczesna (48%), w polskiej nauce dużo się dzieje (42%), polscy naukowcy podejmują badania odpowiadające potrzebom polskiego społeczeństwa (43%), to uczest-

nicy Festiwalu Nauki są bardziej krytyczni w swoich opiniach: odpowiednio tylko 28%, 35% i 24% badanych zgadza się z tymi opiniami. Pomimo przekonania o niesprzyjających warunkach do pracy badawczej większość społeczeństwa (57%) byłaby zadowolona, gdyby ich syn chciał zostać naukowcem, a 47% cieszyłoby się z kariery naukowej córki. W grupie uczestników Festiwalu Nauki zadowolonych byłoby dwie trzecie badanych, tyle samo w przypadku syna, jak i córki.

Jakie wnioski płyną z przedstawionych wyników dla osób zajmujących się upowszechnianiem i promocją nauki? Podkreślmy raz jeszcze, że znaczny odsetek osób, które czują się niedoinformowane na temat współczesnej nauki, wskazuje na potrzebę intensywniejszego kierowania informacją o nauce zarówno do ogółu społeczeństwa, jak i do grupy osób szczególnie zainteresowanej tą tematyką. Media masowe ze względu na swój zasięg pozostają głównym źródłem informacji o nauce i najbardziej pożądaną formą kontaktu z naukowcami dla ogółu społeczeństwa. Badani pozytywnie oceniają jakość informacji o nauce w czasopiśmie i telewizji, gorzej natomiast w prasie codziennej i radiu i wskazują, że ilość informacji o polskiej nauce w mediach nie jest wystarczająca. Korzystanie z możliwości bezpośredniego kontaktu z naukowcami jest niewielkie, z wyjątkiem grupy osób, które są szczególnie zainteresowane nauką. Tymczasem zgodnie z europejskimi i światowymi trendami w popularyzacji kładzie się nacisk na organizację bezpośrednich spotkań naukowców ze społeczeństwem, będących okazją nie tylko do przekazywania wiedzy, ale także do dialogu twórców i odbiorców nauki. Także w Polsce powinno się zatem zachęcać społeczeństwo do uczestniczenia w bezpośrednich spotkaniach z nauką i naukowcami, przy czym warunkiem wzrostu aktywności w tym zakresie jest przygotowanie atrakcyjnej oferty takich spotkań i zwiększenie dostępności tych kontaktów także dla osób mieszkających poza głównymi ośrodkami miejskimi i naukowymi. Co ważne, badani widzą potrzebę większego zaangażowania naukowców w komunikowanie ze społeczeństwem. Wskazane jest zatem motywowanie naukowców do podejmowania większej aktywności na tym polu (lub raczej motywowanie większej liczby naukowców do rozpoczęcia takiej działalności) oraz doskonalenia umiejętności komunikacyjnych zarówno w bezpośrednim kontakcie ze słuchaczami, jak i w relacjach z mediami. Jednym z ważniejszych wniosków wynikających z badania jest widoczna zależność między wzrostem zainteresowania nauką i aktywności w poszukiwaniu informacji o nauce a rosnącymi oczekiwaniami wobec nauki i naukowców oraz wobec informowania o nauce. Oznacza to, że grupa aktywnych, zainteresowanych nauką osób powinna otrzymywać informacje wysokiej jakości z mediów i mieć możliwość bezpośredniego kontaktu z naukowcami. Z drugiej strony nie należy bagatelizować potrzeb informacyjnych przeciętnych obywateli, także tych słabiej wykształconych i nieposzukujących aktywnie kontaktu z nauką. Wyraźnie widać więc, że aktywność w zakresie upowszechniania nauki powinna iść dwutorowo: po pierwsze – ukie-

runkowana na przekonanie liderów opinii o wysokiej jakości i możliwościach polskiej nauki nawet pomimo niesprzyjających uwarunkowań poprzez dogłębną i wysokiej jakości informację, po drugie – ciekawe i łatwe do zrozumienia informacje skierowane do przeciętnego obywatela, mające na celu zwiększenie zainteresowania nauką, zachęcenie do aktywnego poszukiwania odpowiedzi na pytania i do wykorzystywania zdobytej wiedzy w codziennym życiu.

Popularisation of science

The article describes results of a survey on science popularisation realised by Ośrodek Przetwarzania Informacji (Information Processing Center). The aim of the survey was to find out what are opinions and attitudes towards popularisation of science (are people interested in science, how do they use different sources of information, which forms of contact with scientists they find the most profitable) and what are opinions about Polish science (competencies of scientists, their achievements, conditions of research, commitment of scientists to dialogue with society). The comparison between results obtained in two groups has been presented: the sample representative of Polish society and the audience of IX Warsaw Science Festival, as well as recommendations for everyone engaged in science popularisation.

Key words: science popularisation, methods of popularisation, source of information